

**Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»
The Eastern-European Institute, Kafedra Ukrajinovnavstva University «L'viv Stavropigion»**

Віктор Ідзьо

**Запорізьке козацтво як національна еліта
в Українській державі в XVII - XVIII століттях**

Івано-Франківськ «СІМІК», 2015

**Друкується за рішенням Вченої Ради
Науково-дослідного Інституту українознавства МОН України,
протокол №5 від 17 березня 2007 р.**

Монографія директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою українознавства Університету «Львівський Ставропігон» доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзя «Запорізьке козацтво як національна еліта в Українській державі в XVII-XVIII століттях», з'ясовують проблему відновлення та становлення Української держави в XVII-XVIII століттях через призму європейського світобачення.

Монографія приурочена 55-ти літтю з дня народження (1960-2015рр.), 35-ти літтю науково-педагогічної діяльності.

На глибоко-науковому фактичному матеріалі, які автор проаналізував в тому числі і наукових часописах Росії, відтворюються маловідомі, а то й призабуті сторінки відновлення та становлення Української державності в XVII-XVIII століттях та ролі в цьому історичному процесі для українського народу, запорізького козацтва.

Окрім історичних, релігійних та культурних аспектів, які були ключовими у з'ясуванні проблеми відновлення Української державності в XVII-XVIII століттях, проаналізований науковий матеріал, який може послугувати джерельною базою у вивченні ролі запорізького козацтва у відновленні української козацької держави, та позитивної з цього питання, європейської прогресивної думки XVII-XVIII століть.

Рецензенти:

В.Грабовецький-доктор історичних наук, професор, академік АНВШ України.

Я.Дашкевич-доктор історичних наук, професор. Керівник Львівського відділення Інституту Археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАНУ, завідувач кафедри сходознавства Львівського національного університету ім. І.Франка.

Я.Калакура-доктор історичних наук, професор Київського національного університету, академік Академії Наук Вищої Школи України.

В.Кабузан-доктор історичних наук, ведучий фахівець Інституту Російської Історії РАН, завідувач історичного відділу Українського Університету м.Москви.

П.Кононенко-доктор філологічних наук, професор, Академік АНВШ, академік УАПН, академік МСАН, директор науково-дослідного Інституту Українознавства Міністерства освіти і науки України.

М.Пришляк-доктор філософських наук, доктор політичних наук, професор Кафедри українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Зміст

Відновлення української козацької державності в середині XVII століття через призму європейського світобачення.....4

Запорізьке козацтво як національна еліта в Українській державі в середині XVII століття.....9

Запорізьке козацтво як національна еліта XVII-XVIII століть - за дослідженнями академіка Володимира Грабовецького.....17

Відновлення української козацької державності в середині XVII століття через призму європейського світобачення.

Найважливішою подією в Європі в 40-50-тих роках XVII століття була боротьба українського народу з сусідами, Польським королівством та Московським царством, за відновлення української державності.

Власне в цей час у свідомості українського народу зароджується переконання, що він є такий же великий народ, як польський і рівний йому і має не менш славісну історію витоків якої сягають в епоху стародавньої України-Русі IX-XIII століть[1,с.79-80].

Таке самоусвідомлення дозволило українському народу уже в XVII столітті поставити перед європейською політичною думкою питання про неюхідність визнання незалежності Української держави[4,с.74-76].

Вирішити це політичне завдання і намагався гетьман України Богдан Хмельницький, який за для цього розгорнув широкомаштабну дипломатичну діяльність не тільки з країнами, що межували з Україною, але й з такими далекими країнами, як Венеція, Франція, Італія та Московське царство.

Про широкомаштабність політики Українських мсожновладців того часу ми дізнаємося із дипломатичних донесень венеціанських послів, дожу і сенату Венеції, а також із архіву Терло, який вів секретар Олів'єра Кромвеля в Англії[5,с.234-245].

В цей же час в контексті ведення широкомаштабних переговорів в Європі, гетьман України, Богдан Хмельницький, проводив також переговори з Московською державою.

Як засвідчують джерела, дипломатичні відносини гетьмана Богдана Хмельницького з Московським царством розпочались на зорі української державності.

Розуміючи необхідність її утвердження гетьман Богдан Хмельницький розпочав переговори з Москвою і попросив у царя військової допомоги. Однак московський уряд відмовив, посилаючись на "Вічний мир з Польщею".

Український історик XIX століття М. Костомаров вважав, що Б.Хмельницький не бажав іти в підданство до Московської держави, що переговори з Московською державою був мудрий дипломатичний хід гетьмана, для того щоб зштовхнути у війну і ослабити в останній двох ворогів, Польщу і Московію[6,с.354-355]. Скоро Богдан Хмельницький заключає Зборівську угоду і становище України змінюється. Українському гетьману більше не потрібне підданство Москви, яка внаслідок заключеного договору, сама побачила наростання могутності Української козацької держави, тому поспішила розпочати переговори про " приєднання України до Росії".

Однак Богдан Хмельницький уже не бажав підданства, а тільки союзу з Москвою, для спільної боротьби проти поляків і власне тільки після заключення такого союзу, московський уряд почав діяти більш активно.

Усі такі союзні відношення з Московським царством, дали можливість гетьману України Богдану Хмельницькому остаточно утвердити державність в Україні.

Утвердивши державність, зробивши Україну незалежною державою, гетьман Богдан Хмельницький повважав, що ситуативний військовий союз з Московським царством вичерпав свої функції і розірвав з Москвою взаємовідносини, заключивши союз з Швецією, з її королем Карлом X [7,с.96-105].

В цей же час, коли зароджувалась українська держава на хвилі українського національного руху, ми спостерігаємо в Європі низку національно-визвольних рухів в Португалії, Англії, Каталонії, Сіцилії та південній Італії, де народні маси звалюють монархічні режими і зароджують народно-республіканський лад[2,с.23-29].

Внаслідок таких подій в Європі, включаючи україно-польські взаємовідносини, італійський історик Майо Ліно Бізаччоне, книга якого “Історія громадських воєн нашого часу” вийшла в Болоньї в 1653 році, розповів всій Європі про становлення Української козацької держави.

Дана праця розповідає про революцію в Англії і закінчується війною між Польщею і Україною. Зокрема війні між Польщею та Україною дана праця відводить більше ніж сотні сторінок, яку закінчує 1652 роком[11,с.522-628].

Одже на фоні великих воєн в Європі відбувається велика війна в Польщі, яка завершується відновленням незалежності України[11,с.522-628].

Цей процес був закономірним, оскільки в період відродження Української держави у XVII столітті змінювалася вся Європа, яка несла нові ідеї порядків на Схід і зокрема в Україну. За Ельби в Польщу та Україну прийшли переміни, які змінили статус народів, які входили до її складу, зокрема статус України. Передові економічні відносини в країнах Центральної та Західної Європи змінили економічні відносини в Польщі, за якими послідували зміни політичні та правові, що заставило Польщу переймати економічну та політичну структуру таких тоді передових країн, як Нідерланди, Англія, Німецьких королівств та князівств.

В цей же час в Західній Європі змінилась докорінно економічна система, яка змінила і політичну систему. При такій ситуації мимо волі багатонаціональної держави, Речі Посполитої, польського короля, сейму та шляхти, змінювалася і політична структура Польщі, що дозволило Україні, як її колишній складовій, внаслідок міцних внутрішніх відносин, відновити політичну незалежність від Польського королівства[9,с.137-138].

За таких умов українські маграти пропольської орієнтації: Вешнивецькі, Черкаські не були спроможні утримати польський вплив в Україні, хоча

польська державна машина намагалася затримати в Україні польські державні порядки і приборкати запорізьке козацтво, одного із складових української державності.

Польський сейм затвердив надані ще в 1590 році обширні землі України магнатам та шляхті, яка підтримана католицькою церквою несамовито експлуатувала український народ, посягнувши на його закони та стародавні права[8,с.98-99].

Однак утвердження польського варіанту державності в Україні не відбулось за умов впливу Франції, Англії, Німецьких князівств, які своїми демократичними змінами почали впливати на Польщу.

Магнати і шляхта сприйняли децентралізацію Німеччини за зразок політичного і громадського життя для Польщі, що відразу позначилось на політичній структурі Польщі і в тому числі України, яка внаслідок децентралізації Європи, а згодом і Польщі, зуміла відродити в XVI столітті автономію, а в XVII столітті повну незалежність від Речі Посполитої.

З'ясуємо, які причини привели європейське, польське суспільство до децентралізації, яка дала незалежність Україні.

Джерела засвідчують, що в цей час найбільші міста Польщі : Гданськ, Краків, Познань, Львів самостійно вели торгівлю з Англією, Голландією, Німецькими містами та Венецією і не потребували втручання в свою торгово-економічну і навіть політичну діяльність влади польського короля.

В цей же час українські міста Львів, Київ та інші вели окрему як зовнішньо-політичну так і економічну діяльність з Московською державою, Туреччиною, Кримським ханством, Молдавією і теж не потребували втручання влади польського короля[9,с.200-202].

В цей час економічна могутність українських земель, які в цей час торгували, як з країнами Центральної Європи так і Східної Ттарським ханством, Московією, дозволила Україні окрім економічних вимог висувати польській короні і політичні вимоги, а саме відновлення державності України.

Російські джерела повідомляють, що в Україні ведеться велика підготовка до повстання. В цей час ми бачимо, що українська еліта задля визволення з під влади Польщі самостійно веде переговори з іноземними державами, зокрема Москвосим царством, Молдавським князівством та Туреччиною[3,с.64-65].

Подальші події в Україні згідно свідчень європейських джерел, розвивались так, що ні військова окупація України Польщею ні економічні санкції проти України не змогли зломити пориву українського суспільства до відновлення української державності[11,с.522-628].

Нависла загроза війни над Україною зі сторони Польщі, лиш укріпила в думках українських можновладців в 20-30 роках XVII століття про необхідність народно-визвольної боротьби українського народу проти Польщі.

В цей час на нашу думку велику роль у підготовці до цієї боротьби відіграла еліта української нації, запорізьке козацтво[4,с.74-76].

Наступний період боротьби по відновленню української державності припадає на період 1648-1654 роки, коли на арену виходить такий знаменитий діяч, як гетьман Богдан Хмельницький, який очолив Україну і зумів утвердити відновлену українську державність в Європі.

В щоденнику Станіслава Освенцими, який охоплює 1643-1651 роки, Богдан Хмельницький називається головною фігурою, яка очолила війну України проти Польщі[4,с.370-371]. Даремно польський король обіцяв послаблення тиску колонізації на Україну та повну автономію, рух до відновлення державної незалежності України набув таких масштабів, що його не можна було уже зупинити.

В цей же час, утвердженню української державності сприяло велике повстання проти свавілля магнатів в Великій Польщі, Мазовії, Малій Польщі, Підляшші, Галицькій Русі[10,s.35-35].

Одже утвердження України, дозволило отримати перше дипломатичне визнання. Першою країною, яка визнала незалежність України було Московське царство, другою королівство Швеція.

З першою був заключений військово-політичний союз, який ще при житті Богдана Хмельницького був розірваний, з другою був укладений союз, який проголошував довготривалий союз, який популяризував в Західній Європі незалежність України, де факто, як від Польщі, Туреччини так і від Московського царства.

З метою закріплення української незалежності шведський король Карл X вторгся в Польщу, що поставило Польщу перед загрозою втрати незалежності[1,с.86-87].

Таким чином у висновок статті зауважимо, що значні політичні, економічні зрушення в Західній Європі, революції в Англії, Нідерландах, Німеччині сприяли зміні політичного та економічного улаштування Польщі.

Цей рух в Західній Європі привів до внутрішніх та зовнішніх протиріч в Польському королівстві, що породило і національно-визвольну війну українського народу за своє національне та соціальне звільнення.

Кінцевою метою руху в Західній Європі стало переулаштування Польщі, і відновлення української державності на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким, роль у якій, як його еліта, велику, можна наголосити, ключову роль, відіграло запорізьке козацтво[4,с.74-76].

Список використаних джерел та літератури:

1. Архангельский С.Н. Украинский вопрос и Польша в середине XVII века. Учёные записки Горьковского государственного университета. Вып. XLIII.- Горький, 1957.
2. Архангельский С.И. Народно-освободительные движения в Юго-Западной Европе в период английской революции. Доклады и сообщения Института Истории Академии Наук СССР, вып. 3-й. - М., 1954.
3. Воссоединение Украины с Россией. Документы.- М., 1953, т. I.
4. Дневник Освенцима. Киевская старина. -К., 1882, февраль.
4. Ідзьо В. Запорозьке козацтво, як національна еліта в Українській державі в середині XVII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997, №3.
5. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький.-К., 1954.
6. Костомаров Н. Полное собрание сочинений. -М., 1909, т. X.
7. Пичета В.В. Внешняя политика России при царе Алексее Михайловиче.- М., 1912, т. II.
8. Павлицев Н.И. Польская анархия. - Спб., 1887, т. I.
9. Рутковский Я. Экономическая история Польши. - М., 1953.
10. Baranowski W. Powstania chlopski nac ziemiach dawej Rzeczy-Pospolitej.- Warszawa, 1952.
11. Bisaccione. Historia delle guerre civili.-Bolonia, 1653.

Запорізьке козацтво, як національна еліта в Українській державі в середині XVII століття

У середині XVII століття у політичній історії Європи на політичну авансцену виступає козацтво і опановує в Україні усі адміністративні, соціально-економічні інститути влади.

Козацтво і раніше було значною політичною силою, однак за наявності князівської верстви не могло політично домінувати в Україні і політично задовольняти вимоги українців. Це пов'язується багатовіковою традицією князівської першості.

В 20-30 роках XVII століття вигасає князівська верства і вищий політичний шабель в Україні посідає козацтво, стан який прирівнявся до класу шляхти і своєю силою енергії, витіснивши останню посів панівне становище в Україні[2,с.53-54].

Однак, якщо розглянути роль козацтва у XV- XVI століттях через призму кристалізації еліти, яка у подальшому відіграла велике значення у формуванні української держави, то згідно свідчень джерел, можемо зробити висновок, що козацтво XV-XVI не ставило завдання політичного домінування в Україні-Русі.

Козацтво цього часу будучи в складі Речі Посполитої, відігравало роль оборонного війська східних кордонів Польсько-Литовської держави, водночас маючи певну автономію, гетьманат, саморегулюючи політичну владу, через реєстрове козацтво, самостійно підтримував міждержавні стосунки в Європі, що підвищувало його міжнародний статус.

Тільки на початку XVII ст. у часи енергійного гетьмана України Петра Конашевича Сагайдачного, який поставив політичну владу козацтва в Україні на вищий статус, у середовищі козацтва починає формуватися еліта, як виразник ідеї козацької державності. Козацтво наголошує А.О. Турбик виступає на політичну арену, як впливова політична сила, добре сформована як соціально-економічно так і політично[16,с.15,с.25].

Жоден із серйозних дослідників не заперечує провідної ролі Запорожжя у становленні української козацької держави і підготовки українського народу до національно-визвольної боротьби. Власне з часу, коли козацтво інтенсивно почало розбудовувати інститути української національної держави, його і треба вважати як політичний клас. Усі вище оприділені риси проглядаються, згідно сукупності джерел, з кінця XVI поч. XVII століття[15,с.4-5].

Розглянемо події з позиції сходження козацтва до свого політичного тріумфу і утворення ним, як елітою, політичного витвору по власній козацькій моделі, середньовічної української держави. Сукупність наявних джерел дає нам право наголошувати, що у XVII столітті козацтво виступило визнаним ідеалом справедливого вирішення політичних, соціальних і релігійних проблем українського народу, виразником і захисником давніх мрій і сподівань, як козацтва, що стало панівною верствою (елітою), так і усього українського народу. На визвольні змагання з Річчю Посполитою, козацтво надихала національна духовна еліта, що обстоювала православну віру, як головну умову життя українського народу. В цей час відбувається об'єднання інтелектуальної еліти, військово-політичної, духовної для боротьби за відновлення незалежності української козацької держави. Козацькі повстання і війни під національними

гаслами пробуджують усе українське суспільство. Це пробудження, своєрідна кристалізація української національної свідомості, козацьким елітним станом, і спричинило національно-визвольну війну українського народу в 1648 році, на чолі якої стали представники усього (реєстрового і нереєстрового) козацтва, представники середніх верств населення, козацька старшина, шляхта, власники незначних земель промислів, майстерень. Завдяки добре організованій українській еліті XVII століття, козацтву, національно-визвольна війна визначалася масовістю і організованістю[3,с.38-39].

Для глибокого розуміння суті історичних подій в Україні в XVII столітті, має неабияке значення дослідження діяльності української козацької еліти: політиків, дипломатів, політичних, військових діячів, які стояли біля витоків української козацької держави і були творцями останньої. Сподіваюся, що з'ясуванням цієї непростой проблеми ми започаткуємо перспективний напрямок наукового пошуку, оскільки створення української козацької держави проходило у час формування національної еліти з її подальшою конкретно історичною діяльністю та роллю, як військових полководців, політиків, дипломатів і адміністративних управителів[17,с.111-112].

Отже, у середині XVII століття провідною верствою українського суспільства стало козацтво, політичні ідеали якого сформуvalи ідею створення української держави й виробили практику боротьби за її утвердження. Козацтво виступило рушійною силою у національно-визвольній війні українського народу, політичним наслідком елітної діяльності якого, стало функціонування національного державного організму з республіканською демократичною формою правління, як зазначав Д.І.Дорошенко: “ козаки зайняли в ній становище організуючої, правлячої й економічно панівної верстви”[6,с.352-353].

Саме із середовища козацтва, насамперед реєстрового вийшли найбільші сподвижники (еліта) Богдана Хмельницького, організатори національного повстання[9,с.97-103]. Як зазначають джерела, найближче коло однодумців (еліту) Богдана Хмельницького складали: Корсунський полковник Максим Нестеренко, сотник Чигиринського полку Федір Вишняк (Вешняк-Якубович) і Кіндрат Бурляй, які після перемоги повстання стали відповідно чигиринським і гадяцьким полковниками, сотник Черкаського полку Богдан Топига, згодом полковник цього ж полку, заступник Богдана Хмельницького як наказний гетьман. Кілька видатних старшин вийшло із Білоцерківського полку - Яцина Люторенко, Іван Гиря, Сава Москаленко, які у 1648-1651 рр. поперемінно очолювали цей полк. З Кропивни на Лівобережжі походив Филон Джалалій, який також був полковником Прилуцьким (1649) і Кропивницьким (1650) полків [7, с.65-66].

Елітою Богдана Хмельницького були і керівники підрозділів повсталого козацтва, як у свій час брало активну участь у чорноморських походах, зокрема Іван Ганжа (соратник Павлюка), призначений уманським полковником у 1648 р. Елітою Богдана Хмельницького були і представники козацької старшини Запоріжжя, які свій досвід використовували при улаштуванні української держави використовуючи свій авторитет серед запорозького козацтва. Однак, як вважає дослідник В.В. Опанасенко, формування української еліти проходило не тільки з козацьких старшин Запоріжжя. На його думку формування еліти при розбудові держави проходило насамперед із реєстрового козацтва, яке мало

великі заслуги перед військом і народом. Так у Зборівському реєстрі 1649 р. значаться козаки: Апостол (Андрусівська сотня Миргородського полку), Олександр Берло (Корсунський полк), Гаврило та Іван Безбородьки (Жаботинська сотня Чигиринського полку), Лукаш Безбородько (Оловятинська сотня), Андрій Безбородько (Оловятинська сотня) Василь і Михайло Гамалії (Черкаський полк), Яцько і Лазар Горленки (Прилуцька сотня), Петро і Костянтин Забіли (Чернігівський полк), Іван Кіндратович Лизогуб (Грем'янівська сотня Переяславського полку) тощо. Саме ці ініціативні особистості козацької старшини стояли біля джерел формування української державної еліти, саме від них йдуть витoki відомих елітних старшинських родів - Апостолів, Берло, Безбородьків, Гамалій, Горленків, Забіл, Лизогубів[9,с.97-98].

Еліту української держави в час національно-визвольної війни українського народу складала і українська шляхта, яка однак не відігравала поряд з елітою запорізького козацтва великого значення, вступаючи у військо Богдана Хмельницького православна шляхта вливалася в ряди козацької старшини. Цим вона підтримувала політичну систему української держави зберігаючи право на свої давні маєтності. З свого боку Богдан Хмельницький охоче включав в свою еліту шляхтичів враховуючи їхню лояльність до нової української держави, досвід адміністративної діяльності, освітній ценз. Багато х українських шляхтичів було призначено на посади отаманів, сотників, а генеральним писарем зокрема був шляхтич з Овруцького повіту Іван Виговський. Посада генерального писаря, якого називали “міністром внутрішніх справ” та “гетьманським канцлером”, набула значної ваги у політичному житті України. Взагалі, наглошував М.С.Грушевський військово-державний устрій, хоча і належав до самого суто козацького стану, до одного тільки війська хапорозького, уже за десятиліття панування гетьмана Богдана Хмельницького прийняв характер загальнонаціонального уряду. Український козацький уряд як і українська держаівність уклалась так швидко, оскільки було ряд загроз , перша перед поляками та Московською державою з якою треба було івести переговори від імені вде Української козацької держави. Одже гетьман став володапрем Української держави, та головно українського уряду, якому змушена була підлягати івиконувати всі наказир вся Україна. В цей же час, наголошував М.С.Грушевський гетьман України був і головою всього українського війська, а тобто полководцем. Військовий штаб гетьмана зацімає місце кабінету міністрів, який був урядом Україхни. Весь уряд оточувала генеральна старшина: обозний, суддя, осоул, генеральний писар, військові чиновники полковники, які склали військовою раду. Новий лад Української держаіви був класовий. Хмельницькому геніальною думкою вдалося об'єднати Січове суспільство, шляхту ві всі українські стани, український народ, влити їх всіх у лоно української державної мващини[5,с.300-304].

Продовження реальної дії цієї української державної машини ми спостерігаємо в час коли старшина після смерті гетьмана України Богдана Хмельницького забажала продовжити українське державне життя і в оюхід гетьманичи Юрася, вибралла гетьманом України довголітнього військового писаря, енергійного Івана Виговського. Новий гетьман Української держави був дуже досвідченим в держаівних справах людиною. Іван Аиговський за виразом

М.Грушевського був чоловік дуже досвідчений, розумний, бувалий, не кепський політик, притім без сумніву патріот України, завзятий будіник Української держави. Він оточив себе однодумцями старшинами, що разом з ним бажали розбудовувати незалежність України. Був він український шляхтич з київського Полісся, який з самого початку свого гетьманування аочав продовжувати політику Богдана Хмельницького. Аін дотримувався нейтралітету з Московською державою, Швецією, Кримським ханством в Польщею, щоб забезпечити спокій в Україні і дати можливість утвердитися українській державності, утвердити свою власну позицію в українському народі і суспільстві, як гетьмана України. Він перекинув на свій бік татарську орду, що була перекинула свої політичні симпатії на сторону Польщі, уклав з Швецією союзну угоду, за якою “шведський король признавав Україну та військо Запорозьке. Добився від Польщі визнання Української держави. Йому залишилося врегулювати відносини тільки з Москвою, яка обурилась відходу Української козацької держави від союзу з нею. Однак це сталося тому, наголошував М.С.Грушевський, що гетьман Іван Виговський побачив, що у зовнішньополітичних стремліннях Москва не підтримує Україну. З Москви вказували, щоб він не воював своїх ворогів і чекав. Не залучав допомогу татар. Однак гетьман Іван Виговський під Полтавою розгромив прихильника Москви Пушкаря. Сам Пушкар наклав головою. Полтаву було здобуто, в ісіх повстали тяжко покарано.. Свої м вчинком Виговський рохзірва відносини з Москвою і уклав відносини з шведським королем Карлос Густавом. З поляками заключив Гадячський договір, яка визнавала незалежним “Велике Руське князівство”

Власне після цього він у 1659 році пішов на Дніпро, наголовного противника, оскільки Москва виступила проти гетьмана Івана Виговського. Московське військо почало підбивати під себе Сіверську Україну і обложило полковника Гуляницького в Конотопі. Гетьман України діждавшись підмоги татар вирушив під Конотоп. Московське військо не мало докладних відомостей про військові сили українського гетьмана. Український гетьман розташував ввійськові позиції так, що московське військо попало під два вогні, з однієї сторони на удар козаків, з другої сторони на удар татар. Як наголошував у своїх дослідження Конотопської битви М.С.Грушевський, стався небувалий погром московського війська. Гетіальною полквідською традицією гетьмана України Івана Виговського все московське військо було знищено, а московські воєводи попали в полон. Головнокомандувач князь Тркбецкой втік з поля бою з соромом і покинув Україну[5,с.309 - 310].

Отже своєю великою перемогою, гетьман Іван Виговський захистив Українську державу. Іван Виговський заснував державну канцелярію, яка вела все діловодство української держави і козацького війська[1,стбл.452-470, 471]. Його політична діяльність булаб продовжена і утверджена, як щоб не традиційна українська зависть та зрада “польских та українських шляхтичів”, які склали більшу половину української державної еліти[5,с.310].

Із шляхтичів українську козацьку еліту становили полковники Іван Богун (Чигиринський полк, 1649; Калиницький полк, 1650, 1651, 1653-1657; Паволоцький полк, 1658-1664), Данило Виговський (Бихівський полк, 1648-1659), Остап Гоголь (Кальницький полк, 1649, 1674; Подільський полк, 1654), Михайло Громика (Білоцерківський полк, 1649-1651), брати Гуляницькі Григогій

(Ніженський полк, 1656-1659), та Іван (Стародубський полк, 1656-1657), Антон Жданович (Київський полк, 1650-1653, 1655-1656; Чигиринський полк, 1656) і т.д.

Отже, як бачимо козацьку еліту української держави складали різні верстви українського суспільства. Джерела дають підстави вважати, що українську еліту також складали і вихідці із середовища заможних міських обивателів та міського духовенства. Отже в цілому сформована внаслідок боротьби за державність еліта становила різні стани, однак займаючи вищі військові та адміністративні посади дані верстви зливалась воєдино і називалась у суспільством, як козацька старшина, а згодом генеральна старшина. Найбільшою владою користувався гетьман, однак генеральна старшина становила еліту, яка поділяла з ним військову, адміністративну і політичну владу. Прерогативою генеральної старшини, на думку М.С. Грушевського, була її участь у нарадах з гетьманом, тобто можливість впливати на прийняття відповідних рішень в державі. Генеральній старшині, як найвищій українській еліті, належало право доповідати гетьману про державні справи, вона становила ядро Старшинської Ради, яку М.С. Грушевський називав, найближчим штабом та Радою Міністрів гетьмана[5,с.197].

Таким чином, вірно наголошує В.В. Опанасенко: ”за часів Богдана Хмельницького козацька старшина стала відособлена від загалу козацтва прошарком. Наділена головними ознаками елітного становища-правом військової, державної і судової влади, великим землеволодінням і усвідомленням своєї соціальної зверхності над іншими верствами народу, козацька старшина усвідомлювала свої функції як охоронця цілісності й незалежності української держави, але не проявляла однастайності в політичних орієнтаціях і діях”[9,с.102-103].

Отже козацтво та обираєна із його середовища незалежно від станової приналежності, козацька старшина, дуже швидко перетворилися у еліту суспільства, як вірно наголошує Валерій Смолій: “козацтво з стану гнаного і переслідуваного перетворилося на провідну верству тогочасного українського суспільства, через яку, по суті, переломлювалися основні тенденції політичного, господарського та етнокультурного розвитку України”[12,с.35-36].

Без сумніву, що як національна еліта і творець української держави, козацтво, повинно було мати свою військову політику, доктрину, суму поглядів, які повинні були мобілізувати державу і її збройні сили. На нашу думку, така стратегія кристалізувалася на союзі козацької еліти з елітою української православної церкви. Такий союз, вірно наголошує І.С. Стороженко, сприяв бурхливому розвитку культури, освіти, пробудженню національної свідомості, вів до консолідації українського народу, як нації. Останнє викликало злиття козацької еліти з широкими масами населення простого козацтва на ґрунті релігії, мови та звичаєвих традицій. Визнання народом України козацтва за провідну верству (еліту) українського суспільства виражалося в першу чергу в тому, що він (народ) вбачав у ньому (козацтві) свого захисника та носія найкращих людських якостей: рицарства, доблесті, честі, гідності[14,с.30-33].

Саме завдячуючи цим якостям, козацтво, і стало елітою, ідеалом, який повів націю до боротьби за незалежність. Розмах національно-визвольної боротьби,

значні успіхи протягом 1648-1649 р. утвердив віру козацької еліти у можливість досягнення повної незалежності Української держави[13,с.11-12].

За умов значних перемог кристалізація національної еліти проходила дуже швидко і ставши незалежною вона сама почала кристалізувати регіональну структуру влади, залишаючи за собою право впливати на увесь процес українського державотворення по козацькому зразку[4,с.34-37].

Привертає увагу той факт, що посилення ролі запорозького козацтва проходив у час бездержавності, що застало українську еліту-запорозьке козацтво шукати моделі своєї власної державності на основі станового суспільства, втілювати власний козацький ідеал для оживлення українського державного організму. Завдяки наявності елітного січового устрою, наголошував В.Липинський і кристалізувалась українська козацька державність у XVII столітті.[8,с.22,с.156].

Кристалізація основ національної еліти, державного козацького устрою України, зауважує О.Русакевич, надало новий статус козацькій еліті, “європеїзувало козацтво, наповнивши його новим шляхетським змістом”[10,с.56-57].

Підсумовуючи наше дослідження зауважимо, що запорозьке козацтво, його елітні цінності у XVII ст., елітні традиції стали символом і насагою в розбудові української козацької нації, державності, породили хвилю українського національного відродження, яке із часу Київської держави було припинено польсько-литовським впливом[11,-Ф.210, Белгородський ствл., стовб, 498, а.73].

Найбільш переконливим аргументом елітності запорозького козацтва є підтвердження його державних якостей: володіння органами публічної влади, населенням, територією, власною правовою, податковою, митною системами, армією, внутрішнім і зовнішнім суверенітетом. Усіма цими атрибутами при створенні української держави в XVII ст. володіла козацька еліта, яка концентрувалась в Запорозькій Січі. Запорозьке козацтво свою державну самостійність розвивало у взаємодії з українським народом. З нього еліта запорозька вийшла, в ньому черпала свої сили. За його ідеали і висунула ідею боротьби за утворення суверенної національної держави. Український характер Запорозької Січі, національний патріотизм її еліти, був дороговказом консолідації нації зокрема з її духовними представниками, яка піклувалась долею козацтва, що видно із послання від 28 квітня 1621 р. митрополита Іова Борецького іншим новопоставленим православним владикам: “щодо козаків, то цих рицарських людей ми знаємо, що вони наш рід, наші браття й православні Християне...Се ж бо то плем'я славного народу руського, з насіння Яфетового, що воювало грецьке царство на Чорному морі й на суходолі”[1,стбл.442-472,].

Тісний зв'язок з духовною елітою підвищувало рівень ролі козацтва, як національної еліти в очах усього українського народу, що дозволяло останньому витворити державну модель суспільно-політичного устрою України.

Реальна наявність в Запорозькій Січі елітного політично пануючого стану в яким лише козаки, як еліта мали доступ до політичної влади, було перенесено середині XVII столітті і в суспільно-політичній устрій української козацької держави, якою теж, що було показано вище управляла козацька еліта.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акты ЮЗР.- СПб.,1878, т.10.
- 2.Брехуненко В.А. Генеза політики Москви щодо України за доби гетьманування Богдана Хмельницького. // В кн. Богдан Хмельницький та його доба.-К.,1996.
- 3.Борисенко В.Н. Національно-визвольна революція 1648 р. в Україні (до постановки проблеми).// В кн. Богдан Хмельницький та його доба.-К.,1996.
- 4.Горобець В.М.Запорозький Кіш в політичній структурі козацької України (друга половина XVII-XVIII ст.) // В кн. Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості.- Київ-Запоріжжя. 1977.
- 5.Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. -К., 1991.
Грушеский М. Ілюстрована історія України.-К."Нпукова Думка".1992
- 6.Дорошенко Д.І. Нарис історії України. - Львів. 1991.
- 7.Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. - Львів. 1990.
- 8.Липинський В. Україна на переломі 1657-1659. - Відень. 1920.
- 9.Панасенко В.В. Становлення козацької старшини за часів Богдана Хмельницького.// В кн. Богдан Хмельницький та його доба.- К.,1996.
- 10.Русакевич О.М. Роль Запорізької Січі у формуванні української політичної культури. // В кн. Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. - Київ-Запоріжжя. 1977.
- 11.Російський Архів давніх актів (РДДА).
- 12.Смолій В. Україна у другій половині XVII-XVIII ст. Основні напрямки соціальної політики.// В кн. Історія українського середньовіччя. Збірник наукових праць в 2-х частинах. Частина 1. - К.,1995.
- 13.Смолій В.А., Степанков В.С. Правобережна Україна в другій половині XVII-XVIII ст.: Проблема державотворення.- К., 1993.
- 14.Стороженко І.С. Волинь і Поділля у стратегічних планах Богдана Хмельницького// Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали V-х Всеукраїнських читань. – Київ- Черкаси.1995.
- 15.Степанков В.С. Політична роль Запорожжя в розвитку національної революції 1648-1676 років.// В кн. Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості.- Київ-Запоріжжя. 1977.
- 16.Турбик А.О. Проблема територіальної та хронологічної локалізації першої Запорозької Січі. // Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. - Київ-Запоріжжя. 1977.
- 17.Турбик А.О. Антон Жданевич: політик, дипломат, полководець. // В кн. Богдан Хмельницький та його доба.-К.,1996.

Запорізьке козацтво як національна еліта XVII-XVIII століть - за дослідженнями академіка Володимира Грабовецького

В українській історичній науці середини ХХ початку ХХІ століття привертає увагу дослідник історії національно визвольних змагань українського народу та Запорізького козацтва XVII - XVIII століть - Володимир Грабовецький, який розпочав свою наукову діяльність під керівництвом талановитого історика та краєзнавця І.П.Крип'якевича.

Ключовими проблемами, які намагався з'ясувати В.Грабовецький, це історія Прикарпаття і його героя Олекси Довбуша, героїчного ватажка селянського руху 30-40 рр. XVIII століття, мужнього борця проти кріпосної неволі і феодального рабства, під впливом козацьких повстань на Подніпров'ї. Боротьбу опришківства В.Грабовецький ототожнював з боротьбою Запорізьких козаків в контексті єднання національно-визвольного руху на Прикарпатті та Подніпров'ї[1, с.2 - 3].

На думку дослідника в XVII-XVIII століттях, шляхта намагалася як найповніше експлуатувати селян в Прикарпатті та козацькі маси в Подніпров'ї. Обезземелення селян та козаків в XVII-XVIII століттях набуло катастрофічного розміру. Фільваркова система, що своїм початком сягає в XIV століття, заповнила всю Україну. Влада шляхти ґрунтувалася на принципі жорстокої експлуатації ремісників та безземельних селян та козаків. У всіх феодальних маєтках: королівських, шляхетських панщина розвивається і в XVII столітті сягає найбільшої завершеності. Безперервні війни, що їх вела Річ Посполита в другій половині XVI - першій половині XVII століття в Європі та Азії і з козаками спустошили державну казну, щоб її заповнити уряд обкладав селян та козаків новими податками. Жорстока експлуатація, наголошує Володимир Грабовецький, спричинює неможливість українського народу, козацтва, далі терпіти тяжкий гніт і він повстає. Селяни починають тікати в Карпатські гори на Заході України, на сході на Запоріжжя до козаків. В цей час наголошує дослідник у підтримку козацтва на Заході України піднімається Галицьке опришківство – своєрідна форма антифеодального руху на західноукраїнських землях, який залишило чималий слід в історії українського народу. Власне Карпатське опришківство стало оплотом національно-визвольної боротьби, яка розгорнулася в різних місцях на території України в XVII-XVIII століттях - від Дніпра до Карпат. У Пониззі Дніпра втікачі, які поривали з феодальним гнітом, створили Запорізьку Січ, яка відіграла прогресивну роль в боротьбі народних мас України проти соціального та національного гніту в XVI-XVIII століттях. На західноукраїнських землях в цей час в Карпатських горах таку ж роль як Запорозька Січ в Подніпров'ї, відіграло Карпатське опришківство. Опришками, за свідченням джерел, наголошує Володимир Грабовецький – ставали розорені селяни, які не витримували гніту поневолювачів, шляхти і великих магнатів. За такої соціальної і національної несправедливості галицьке опришківство розгорнуло широке вогнище антифеодальної боротьби селян на

західноукраїнських землях, яке тривало з XVI по XVIII століття. Власне цей рух будив козацтво до нових повстань для боротьби за формування української козацької держави/8. Цікаво намагається характеризувати козацтво у період, “боротьби опришків в час визвольної війни українського народу (1648-1654 рр.), Після приходу козацтва на Західну Україну, на думку дослідника кристалізується антифеодальна боротьба карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша (1738-1745 рр.), та інші месників, які на прикладі козаків формуються в свої повстанські загони. Володимир Грабовецький на багато чисельних архівних джерелах розглядає соціально-економічні та політичні передумови, становлення та розвиток руху карпатських опришків бачить їх рух невід’ємно зв’язаний з козацьким рухом Подніпров’я. Особливо привертає увага зору Володимира Грабовецького про боротьбу опришків у період визвольної війни українського народу (1648-1654) роках, в час якої антифеодальна боротьба карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша (1738-1745) роках, досягає свого апогея[2,с.17-34; с.35-42; с.43-81; с.82-142].

Безсумнівно в історії України XVI-XVII століття, це доба козацтва, і його державності як форми правління, однак, вважає Володимир Грабовецький, в цей же час коли козацтво формує українську державу, відбуваються найважливіші економічні і політичні зміни в Європі. В Західній Європі, внаслідок розкладу феодально-кріпосницьких відносин почалось зародження нових буржуазних відносин, відбувся процес становлення централізованих держав. Натомість у Центральній та Східній Європі, за винятком Росії, феодальна роздробленість, не дала змоги утворитися централізованим державам. Це видно на прикладі Речі Посполитої у якій польські феодали практично паралізували королівську владу. Тому в Україні вона замінюється суто українською козацькою владою. Ця влада починає задовольняти селян. Актіві документи, наголошує В.Грабовецький, показують, що селяни Галичини починаючи з XV- XVI століть втікали на Наддніпрянщину, де покозачувалися. Втікаючи на Наддніпрянщину вони розселялись в новозаснованих козацьких слободах, масово вливались в загони козаків тому, серед реєстрового козацтва в XVI столітті було чимало вихідців з Галичини. В селянсько-козацьких загонах Наливайка в 1594 році були повстанці також з Руського воєводства. Шляхта Руського воєводства не даремно на сеймі 1597 року вимагала повернення втікачів вже підданих Київського, Брацлавського і Волинського воєводств[2,с.35-40].

Окрім втеч на Дніпро до козаків галицькі селяни втікали в степи де заводили власні господарства, які ставали частиною економіки козацтва. Маючи економічну базу козацтво збільшувалось чисельно. Подальша боротьба українського народу за соціальне і національне визволення відроджується в Подніпров’ї і з часом набуває там в XVI на початку XVII століття ключового значення. Очевидно, наголошує В.Грабовецький, що розпочався національно - визвольна боротьба українського народу в Подніпров’ї, очолена козацтвом перекинулося і на західноукраїнський регіон. Монографія Володимира

Грабовецького “Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 року, що вийшла в інституті суспільних наук.К.1972, як зауважують рецензенти: доктор історичних наук Я.П.Кісь, та кандидат історичних наук Я.Д.Ісаєвич, висвітлює боротьбу поневолених мас українського населення проти панування польсько-шляхетського панування в період визвольної війни 1648-1654 рр. Велику увагу приділяється ролі селянсько-козацької армії Богдана Хмельницького у народно-визвольному повстанні в Галичині, Закарпатті і Буковині в 1648-1654 роках[3,с.2-4]. В своїй монографії “Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.” Володимир Грабовецький наголошує, що історія західноукраїнських земель багата на історичні події, які відбувалися в епоху феодально-кріпосницьких відносин. Однак однією з найбільш яскравих сторінок вписаних золотими літерами в історію України в середині XVII століття була народно-визвольна війна українського народу під проводом видатного державного діяча й полководця Богдана Хмельницького в 1648-1654 роках. Вона підняла на класову боротьбу проти польсько-шляхетського гніту широкі маси поневоленого українського народу. Народно-визвольна боротьба охопила і західноукраїнські землі. Тут селянсько-міщанські заворушення проявились з першими перемогами Богдана Хмельницького, а з прибуттям козацьких військ у Західну Україну, переросли в грізне повстання восени 1648 року. В цій славетній епопеї визвольної боротьби кристалізувалась єдність запорізького козацтва й галицького повсталого люду. Вплив козацької тактики на боротьбу селян та міщан західноукраїнських земель, покозачення повсталого народу, дає право називати цей важливий і колоритний період “західноукраїнською козаччиною”. В даній праці “Західно-Українські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 року”, наголошує Володимир Грабовецький, вперше в українській історіографії робиться спроба показати роль запорізького козацтва в історії західноукраїнських земель. Вона розкриває єдність народних мас Наддніпрянщини з народними масами Галичини, Буковини і Закарпаття. Значна увага приділяється походам козацько-селянських військ на західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648-1654 рр., а тако ж ролі запорізького війська у збройній боротьбі трудящих Галичини восени 1648 року, які покозачувалися й активно сприяли знищенню польсько-шляхетського гніту майже на всій території краю. В монографії дається опис перебування в Західній Україні запорізького козацтва у 1649 році у зв’язку із Зборівською битвою та в час походів українських та російських військ у 1655 р. під Львів. Дослідник яскраво описує на ґрунтовному джерельному матеріалі народні заворушення в Галицькому краю[3,с.4-16].

Таким чином наголошує Володимир Грабовецький, в монографії “Західно-Українські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.” – ставилось завдання показати, що визвольна боротьба українського народу під проводом Богдана Хмельницького визначна історична подія в історії України в середині

XVII століття. Вона підняла на боротьбу народні маси проти польсько-шляхетського гніту у всіх землях України.

І очолили її запорізькі козаки. Під впливом успішних селянсько-козацьких битв на Надніпрянщині на боротьбу піднялися й поневолені маси західноукраїнських земель. Вони успішно боролися з шляхтою і до 1648 року з надією на прихід козаків розпочали антифеодальні виступи. Ці виступи переросли в грізне повстання, що охопили території Прикарпаття, Галицького Поділля, Львівщину і Холмщину. Визвольна армія безпосередньо вплинула на піднесення західноукраїнського повстання. Гетьман Хмельницький надавав йому великого значення, сприяв його розвитку. Значну роль у цьому відіграли посланці Хмельницького й ударні загони козаків під проводом полковників: Товпиги, Капусти, Головацького, Путіяна, Кривоноса. Вони вселили в не задоволені маси віру на визволення, активізували на боротьбу приблизно 50-тисячну армію повстанців, більша частина яких діяла на Прикарпатті і зосередилася у двох великих вогнищах на покутті під проводом Семена Височана і на Калушині під проводом Івана Грабівського. Випробувана попередніми століттями тактика й організація козацтва була перейнята повсталими західноукраїнських земель.

Західноукраїнське населення у вогні збройного повстання 1648 року, як засвідчують джерела, покозачувалося, чого не могла замовчати польська шляхта. У багатьох визволених містах утворювалося українсько-козацьке самоврядування, основним завданням якого було на даному етапі визвольної боротьби ліквідувати панування ненависної народу польсько-шляхетської верхівки, закріпити успіхи визвольних козацьких військ на всій території західноукраїнських земель. За невеликий відрізок часу, наголошує В.Грабовецький, перебування козацьких військ на Західній Україні було знищено 400 шляхетських дворів, 30 замків і фортець, фізично знищено 2 тисячі чоловік феодальної верхівки, завдано їм матеріальної шкоди на 1 млн. злотих. За підрахунками тогочасних скарг шляхти було встановлено, що основна маса складалася з повсталих селян - 75%, міщан - 20%, українське нище духівництво і шляхта 5%. Ці дані переконливо свідчать, що рушійною силою галицького повстання було селянство й міщанство. Якщо, наголошує дослідник, в XVI першій половині XVII століття в антифеодальній боротьбі в селах і соціальній боротьбі і містах переважали пасивні форми, то в буремний 1648 рік превалювали збройні виступи. Слід звернути увагу, констатує В.Грабовецький, що найбільш успішна боротьба відбулася на Прикарпатті в королівських маєтках, та селах на волоському праві і в тих зонах де діяли Карпатські опришки, які значно активізували регіони Прикарпаття, організували найбільш рішучу боротьбу з шляхтою. Вони діяли в найтіснішому зв'язку з селянами і були тією ударною силою, яка змогла підняти народні маси Прикарпаття до відкритого визвольного руху. Після 1648 року не зважаючи на окремі й не великі селянські заворушення, народний рух пішов на спад. Це сталося тому, що уціліла шляхта

при підтримці королівського уряду в 1649-1650 роках зуміла придушити повстання, фізично знищила найбільш активну і ударну масу повсталого населення, зруйнувала селянські господарства, завдала тяжкого удару українському міщанству. Бачучи наростаючу силу польско-шляхетського наступу значна частина повстанців боячись кари пішла разом з козаками на Україну. В цей же час Західна Україна з часу 1649-1654 роках стала місцем, де шляхетська Річ Посполита зосередила значні військові сили в боротьбі з армією Богдана Хмельницького. Затиснуте в кільце галицьке селянство не змогло організувати більше ударні козацькі загони. Найбільш активне населення під проводом Семена Височана змушене було відійти з козацькими військами, щоб знову в 1655 році разом з російськими військами на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким знову прийти в Західноукраїнські землі, під Львів. На шляху визволення знову відродилися заворушення селян на Галицькому поділлі і частині Прикарпаття. Переможна битва під Городком сприяла тому, що Богдан Хмельницький знову поставив питання про визволення всіх західноукраїнських земель. Очевидно полковник Семен Височан в цьому поході в Західноукраїнські землі відігравав не останню роль[3,с.189-191]. Аналізуючи наростання національно-визвольного руху на Західноукраїнських землях в період народно-визвольної війни українського народу 1648-1654 років, Володимир Грабовецький, в фундаментальній праці Олекса Довбуш Львів.1994, зауважує, що в історії України є багато славних імен, героїчні подвиги яких вписані золотими літерами у літопис народу. Серед них особливої уваги заслуговують Муха, Северин Наливайко, Максим Кривоніс, Данило Нечай, Максим Кривоніс, Семен Височан - ціла плеяда прославлених українських кошових і гетьманів, легендарних козацьких полковників і сотників, славетних керівників гайдамацьких рухів, славнозвісної Коліївщини: Максима Залізняка, Івана Гонти, безстрашних борців за селянську волю Устима Кармелюка, та Лук'яна Кобилиці. Їх боротьба за волю України не лише описана в історії, а й оспівана в багатющій народній творчості - українських думах, піснях, переказах, легендах.

У сузір'ї національних героїв України яскраво сяє образ неповторного лицаря – Олекси Довбуша. Карпатське опришківство залишило помітний слід в історії українського народу. Безсумнівно, наголошує В.Грабовецький, серед кілька вікового руху карпатських опришків найбільшої слави здобув у середині XVIII століття Олекса Довбуш, тому безсумнівно козацький прихід породив карпатських опришків[4,с.3-4]. На основі архівних документів В.Грабовецький розповідає про широку участь народних мас Карпатського регіону у визвольній війні українського народу 1648-1654 років[3,с.189-191]. Таке єднання народу козацького і опришківського потребує подальшого дослідження, його вивчення є важливим значенням і сьогодні в умовах незалежної України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грабовецький В. “Народний герой Олекса Довбуш”. - Львів. 1957.
2. Грабовецький Володимир. Карпатське опришківство. - Львів.1966,
3. Грабовецький Володимир. “Західно-Українські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.К.1972,с.2.
4. Грабовецький Володимир. Олекса Довбуш Львів. 1994, с.3-4.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Запорізьке козацтво як національна еліта
в Українській державі в XVII - XVIII століттях**

Видання II, 2015р.

Подано до друку 01.04.15 р. Підписано до друку 14.04.15 р.
Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний. Умовн.друк.арк.10,25
Зам.55. Тираж 300 шт.

Видавництво «СІМІК»

76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цьоклера, 9а
тел. (0342) 78-91-26, 78-91-29

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи серія ІФ №11 від 27.03.2001
року.

Віддруковано в друкарні видавництва ПП «СІМІК»
76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цьоклера, 9а, тел.
(0342) 78-91-29

Віктор Ідзьо

Запорізьке козацтво
як національна еліта в Українській державі
в XVII - XVIII століттях

